

TERAVIH-IMAMI NA PODRUČJU VAREŠA

Azmir MUFTIĆ
JP ŠPD ZDK d.o.o. Zavidovići
azmir.muftic1234@gmail.com

SAŽETAK: Stoljećima se islamski vjerski život u manjim i od gradskih centara udaljenim naseljima u kojima nije bilo stalnih imama intenzivirao tokom mjeseca ramazana, kada su u ova naselja dolazili teravih-imami. Do izgradnje prvih mekteba, mesdžida ili džamija, teravih-namaz klanjao se u porodičnim kućama, nerijetko u kućama samih teravih-imama ako su oni bili iz tog sela. Prije ili nakon klanjanja teravije imami su držali predavanja prenoseći na taj način osnovna znanja o islamu Bošnjacima u ruralnim krajevima. Autor u ovom radu na osnovu arhivske građe Medžlisa Islamske zajednice Vareš i metodom intervjua predstavlja teravih-imame s područja Vareša tokom XX stoljeća. Prije navođenja kraćih biografija teravih-imama, autor se bavi organiziranjem klanjanja teravih-namaza prije i poslije Drugog svjetskog rata kada je komunistička vlast imala potpunu kontrolu nad svim segmentima vjerskog života Bošnjaka, pa i nad klanjanjem teravih-namaza.

Ključne riječi: Vareš, teravih-namaz, teravih-imami, Medžlis IZ Vareš, ramazanska sijela

Uvod

Poput drugih Bošnjaka u Bosni i Hercegovini, i Bošnjaci Vareša vrlo rano su prihvatili uzvišenu vjeru islam te u skladu s hanefijskim mezhebon razvijali vlastitu islamsku tradiciju na temeljima osmanlijske tradicije na koju su se nadovezivali i kojom su se nadahnjivali. Kao i u drugim oblastima vezanim za istraživanje bošnjačke historije, kulture i baštine općenito, možemo konstatirati da smo nasljednici bogate tradicije i prakse, ali isto tako da imamo nedovoljno pisanih tragova, što bi dalo više svjetla na svaku oblast pojedinačno, pa tako i na islamsku tradiciju Bošnjaka vezanu za klanjanje teravih-namaza od 20 rekata u džematu u mjesecu ramazanu. Mi ćemo se u ovom radu jednim manjim dijelom oslanjati na prenesenu tradiciju i

usmena kazivanja, a većim dijelom na ono što se može dokumentovati pisanim tragovima.

Organiziranje i klanjanje teravih-namaza na području Vareša u XX stoljeću

Najstariji spomen vezan za teravih-imame je u sačuvanom dokumentu Kotarskog vakufsko-me'arifskog povjereništva br. 16/20 od 26. 01. 1929. godine, upućen vakufskom džematu u Ravnima, na ruke g. Alije Kovačevića iz Mižnovića, akt pisan rukom, u kome se kaže:

Prema naredbi Vakufsko-me'arifskog saborskog odbora u Sarajevu od 16. 01. 1929. g. br. 236/29, pozivate se da odmah naredite svim vjerskim službenicima (imamima, hatibima, muallimima,

vjeroučiteljima, sibjan i sejjah muallimima, mujezinima i onim hodžama koji uče hatme i klanjaju teraviju) koji se u području vašeg džemata nalaze u selima: Kunosići, Seoci, Ligatići, Mižnovići, Ravne i Zubeta i druga okolna sela, da odmah ovome povjerenstvu dođu i ponesu svoje svjedodžbe, dekrete i druge isprave o naukovanju, a oni koji nemaju neka dođu i jave kad su rođeni, od kada i gdje služe, te kako imadu plaće, od vakufa, od naroda, u novcu i naturi, od države i od drugih sredstava. Ovo je hitno radi usklađenja njihovih plaća.

Pečat i potpis predsjednika

Iz ovog dokumenta, od prije nešto manje od sto godina, jasno je vidljivo nastojanje vodstva Islamske zajednice da u jednu već postojeću, ustaljenu i naslijeđenu praksu uvede red, kako se navodi između ostalog da bi

teraviih-imami, kao i drugi islamski službenici, bili primjereno nagrađeni za svoj rad. U džamijama u kojima se klanjala džuma i drugi svakodnevni vaktovi, teraviih-namaz su obavljali aktivni džematski imami koji nisu tema ovog rada. Ovim radom obuhvatit ćemo teraviih-imame koji su predvodili džemate u samom Varešu i po selima, u mesdžidima, mektebima i po privatnim kućama, najčešće u kući samog teraviih-imama ako je bio mještatin, ali i po kućama drugih džematlija. U aktu OIVZ Vareš, br. 107/61 od 26. juna 1961. godine, dakle od prije 60 godina, evidentirane su džamije, mesdžidi i privatne kuće gdje se klanjao teraviih-namaz. Tako se navodi da je aktivno 9 džamija, 5 mesdžida i 8 privatnih kuća za obavljanje molitve u ramazanu i to:

1. Kadarići – kuća Arnautović Zilke,
2. Seoci – kuća Bisić Abida,
3. Zubeta – kuća Begić Rasima,
4. Orah/Dabravine – kuća Berbić Čamila,
5. Mižnovići – kuća Gondže Saliha,
6. Ligatići – kuća Muftić Ahmeda,
7. Stupni Do – kuća Likić Arifa,
8. Mijaković – kuća Ibrišimović Alije.

Nije bio rijedak slučaj da se u jednom selu teraviih-namaz klanjao na dva mjesta, i u džamiji, mektebu, u jednoj ili dvije privatne kuće. Tako se prenosi da se između dva svjetska rata u selu Budoželje teravija klanjala i u džamiji i u mektebu na Zahridju, gdje je džemat predvodio Muharemeff. Islamović, otac Abid-ef. Islamovića. Isto tako, u spomenutom periodu, do izgradnje džamije u selu Striježvo teraviih-namaz klanjao se na dva mjesta, u dva mekteba, Zubača mektebu i Kevrića mektebu, koji su bili u neposrednoj blizini, a svaka porodica je za sebe angažirala teraviih-imama, dok su se ostale džematlije priključivali jednom ili drugom džematu. Nakon što je u Zubetima izgrađen mesdžid, zbog nekih nesuglasica, teraviih-namaz se klanjao i u mesdžidu i u privatnoj kući. Po kazivanju

starijih Varešana, koji još pamte to doba, žene sve do skidanja zarova u gradu Varešu nisu dolazile u džamiju na teraviih-namaz, a i nakon toga vrlo rijetko – sve do izgradnje nove džamije 1964. godine koja je imala širok mahfil za ženski dio džemata.

Ženski džemat za teraviih-namaz u Varešu predvodio je mujezin Vareške džamije Cicvara Alija, sin Agana, rođen 1895. u Visokom, a stalno nastanjen u Stupnom Dolu. Teraviih-namaz za ženski džemat klanjao se u kući Serezlije Mustafe, sina Alije, rođenog 1878. na kućnom broju 52, i u kući Uščuplić Muhameda, sina Mehe, rođenog 1891., na kućnom broju 20. Nakon smrti Uščuplić Muhameda, njegova supruga Nefisa udala se 1936. godine za Džido Ibrahima, sina Huse s Budoželja, koji je doselio u istu kuću i opet se tu nastavilo s klanjanjem teraviih-namaza za žene u Varešu. Slična praksa prisustva žena, sve do sedamdesetih godina prošlog vijeka, bila je i na selima, gdje su žene najčešće prisustvovala teraviih-namazu samo kad se klanjao u njihovoj kući, sve do izgradnje mesdžida.

Nakon uspostave socijalističke vlasti, ukoliko se teraviih-namaz klanjao u privatnim kućama bilo je potrebno pribaviti dvije vrste saglasnosti: saglasnost od vlasti – državnog organa, i saglasnost od nadležnog vjerskog organa. U sačuvanom Odborenju br. 1592 od 04. 05. 1954. izdatom od strane NO Srez Vareš, SUP Vareš, na ime Hršumović Abdulaha iz Ligatića, odobrava se da može u toku ramazana od 04. maja do 04. juna 1954. vršiti vjerske obrede u kući Alihodžić Avdije iz Mižnovića, s obzirom na to da u tom selu nema džamije. Pečat i potpis: načelnik Govedarica Petko.

U nekim selima teraviih-namaz nije se klanjao u određenoj kući. Kako su mještani teraviih-imama pozivali na iftar i na konak, bila je praksa da se u toj kući klanja i teravija. Na selima, naročito u zimskom dobu, nakon obavljanja namaza nastavljalo se sa sijelom i razgovorom. U sačuvanom Odborenju OIVZ Vareš br. 2/64 od 01. januara 1964. kojim se odobrava

Hršumović Abdulahu da može klanjati teraviju u kući Muftić Sulje u Ligatićima, od 15. januara do 15. februara 1964. stoji znakovita uputa:

Nalaže vam se da se imate strogo pridržavati propisa u rukovođenju sa teraviih namazom, kao i da ne bi poslije obavljenog obreda pravili sijela nepotrebna, koja su uobičajena u našim selima po završetku namaza.

Pečat i potpis predsjednika OIVZ-e Saletović Muhameda

Ovim dopisom od prije 60 godina, izrijeком je evidentirana tradicija ramazanskih sijela, na koju se pokušavalo administrativno utjecati, radi bojazni da džematlije ne bi došle pod nadzor i udar vlasti koja nije bila naklonjena vjeri i vjernicima. Od teraviih-imama nije se očekivalo samo da predvode vjernike u namazu. Šta se sve tražilo od njih može se iščitati iz sačuvanog Odborenja OIVZ br. 122/69 od 10. 11. 1969. Hršumović Abdulahu za obavljanje teraviih-namaza i svih drugih vaktova u selu Ostrlja, u kojem se navodi:

Još vam se stavlja u dužnost, da obučavate pripadnike islama o najosnovnijim vjerskim dužnostima, ... na propagiranju islamske štampe, ograđivanju muslimanskih grebalja..., na prikupljanju priloga za IVZ, ... na prikupljanju zekjata i sadekatu-l-fitra na blokove za izdržavanje GHB medrese.

Pečat i potpis: predsjednik OIVZ Saletović Muhamed

U drugom sačuvanom odborenju br. 136/68 od 20. 11. 1968. godine istom se odobrava klanjanje teraviih-namaza u vlastitoj kući u Ligatićima, i pored svega gore navedenog nalaže:

Naročito ćete nastojati među džematlijama da se izmire, ako među njima ima zavađenih.

Iz ovih uputa vidi se da su teraviih-imami bili daije, upućivači i učitelji u vjeri i društvenom životu, ljudi od autoriteta i povjerenja koji su mogli rješavati i sporove među ljudima. A da bi to mogli, morali su biti učeni,

moralni, poznati po lijepom ponašanju i upućeni u osnovna vjerska znanja. O tome se brinuo lokalni nadležni imam u Varešu, koji je povremeno organizirao svojevrsan ispit za one koji su htjeli biti teraviih-imami. U sačuvanoj Potvrdi br. 38/88 od 26. 03. 1988. godine koja je izdata na ime Muftić Muje, sina Jusufa, kaže se:

Imenovani je pristupio ispitu i ispitivan je iz sljedećih predmeta: kiraet, fikh i imamet... kako je imenovani pokazao dobar uspjeh, izdaje mu se ova potvrda za trajnu sposobnost imamske struke za obavljanje teraviih-namaza za mjesta Ligatići i Mižnovići.

Pečat i potpis: Muhamed-ef. Hadžibaščaušević,
vjersko-prosvjetni referent

Prema kazivanju hadži Jusuf-ef. Muftića (1905-1992) ranije se dozvolava klanjanje teraviih-ima- ma davala usmeno. Tako je i on, kao džematski imam u Čuništima, nekolicini učenijih džematlija dao izun da mogu prolaziti pred džemat i predvoditi teraviih-namaz. On je dao izun (dozvolu) Zehridu Muftiću da može klanjati teraviih-ima- ma uz ramazan. Također, Hasan-ef. Hr- šumović (1873-1939), kao nadležni imam, nije dao dozvolu vlastitom zetu da klanja teraviih-ima- ma i predvodi džemat jer je bio sudionik u ubistvu za koje je odgovarao. Rekao mu je: "Ti si katil (ubica) i ne mereš biti imam pravijem ljudima. Jedino kad bi sabro džemat sve samije katila (ubica) onda bi im ti mogo biti imam." Hasan-ef. je, dakle, stao na stranu vjere, istine i pravde, pa makar i na štetu vlastite porodice, zeta i kćerke.

Prilikom traženja i izbora teraviih-ima- ma, pored svega spomenutog, džematlije su se rukovodile i lijepim mekamom. Govorilo se: "Dobar mekam – pola hodže!" Tako su oni teraviih-imami koji su imali lijep glas – mekam, bili traženiji. Naročito se vodilo računa da teraviih-imam zna dvadeset ajeta napamet, koje je učio na 20 rekata teraviih-ima- ma. Ako je imam 'preskakao' s ajeta na ajet, sa sure na suru, govorilo se da "hodža 'mrsi'". Teraviih-imami oko Vareša i Olova

najčešće su na teraviih-ima- ma učili prvih dvadeset ajeta sure El-Hidžr, a i džematlije koje su redovno dolazile na teraviih-ima- ma, naučili su napamet ove ajete.

Teraviih-imami na području Vareša

U ovom dijelu rada o teraviih-ima- ma na području Vareša spomenut ćemo i donijeti kraće biografije i osnovne lične podatke o nekim teraviih-ima- ma koji su u posljednjih 100 godina rođeni, živjeli, djelovali i bili aktivni na području Vareša, a prema (za sada) dostupnim podacima. Spomenut ćemo i dvojicu teraviih-ima- ma koji nisu rođeni u Varešu, ali su dugo djelovali i ostavili dubok trag kao teraviih-imami na ovom području. Svakako da se ovdje radi o teraviih-ima- ma starije generacije, prije uvođenja stalne prakse da su teraviih-imami učenici medresa.

Naselja Budoželje, Kadarići i Seoci

Islamović Muhamed-ef. zvani Muharem, sin Hasana i Umije, rođene Pajt. Rođen je 1875. na Budoželju, preselio je na ahiret 1964. Otac je Abid-ef. Islamovića. Dva puta se ženio. Prva supruga ma je bila Nurija Hasanspahić, a druga Hanifa Subašić. Živio je od zemljoradnje i stočarstva. U nedostatku i odsustvu imama obavljao je dužnost imama na Budoželju. Klanjao je i dženez na Budoželju, Kadarićima, Seocima i Daštansku. Teraviih-namaz klanjao je u mektebu na Zahridju i u svojoj kući, nakon što je mekteb 1947. državna vlast pretvorila u zadružni hambar.

Naselja Striježevu, Radonjići i Ostrlji

Žutić Omer-ef., sin Osmana i Zibije, rođene Buljetović. Rođen je 1883. u Radonjićima. Umro je 1964. godine. Bio je oženjen Hatom, rođenom Mahmutović. Živio je od zemljoradnje i stočarstva. U

odsustvu imama obavljao je dužnost imama na Striježevu. Klanjao je kao imam i dženez na Striježevu, Radonjićima i Ostrlji. Teraviih-namaz klanjao je na Striježevu, Radonjićima i Ostrlji.

Žutić Mujo, sin Saliha, mujezin džamije na Striježevu. Rođen je 1876. u Radonjićima, preselio je na ahiret 1946. U odsustvu imama vršio je imamsku dužnost na Striježevu. Obavljao je i dženez na Striježevu, Radonjićima, Ostrlji i Stupnom Dolu, gdje je klanjao i teraviih-namaz.

Žutić Fadil, sin Hamde, zvanog Mustafa, i Aiše, rođene Mušija. Rođen je 1932. kao Omer, a kasnije je uzeo ime Fadil. Preselio je na ahiret 2005. Bio je oženjen Ramizom, rođenom Lemeš. Završio je obučarski zanat i kratko radio kao obučar. Nakon toga položio je za bageristu i zaposlio se u Riž Vareš gdje je zaradio penziju. Učio je i naukovao pred Omer-ef. Žutićem u njegovoj kući u Radonjićima. U nedostatku imama obavljao je imamske dužnosti na Striježevu. Teraviih-namaz klanjao je u svojoj staroj kući u Radonjićima, a od 1975. u novosagrađenom mesdžidu. Teraviih-ima- ma klanjao je i na Striježevu, Ostrlji i Stupnom Dolu, gdje se često mijenjao sa Hajro-ef. Hodovićem s kojim je zajedno radio u Riž Vareš, po smjenama. Početkom Agresije na RBiH, u odsustvu imama, preuzeo je dužnost imama na Striježevu do dolaska Abid-ef. Avdukića.

Naselja Ravne i Zubeta

Begić Sulejmen, sin Mehmeda i Hate, rođene Ramić. Rođen je 1915. u Zubetima. Preselio je na ahiret 1997. Prva supruga bila mu je Devlija, rođena Čehajić, a druga Almasa, rođena Šehić. Pohađao je Merhemića-medresu u Sarajevu od 1929. do 1931. Pored toga što je završio tri razreda medrese nikada nije bio džematski imam. Bavio se seoskim poslovima, stočarstvom i zemljoradnjom. U Drugom svjetskom ratu obavio je nekoliko dženez u Ravnima i Daštansku. Bio je i mualim u Daštansku.

Po završetku rata i uspostave socijalističke vlasti, kao svršniku medrese, nuđen mu je državni posao, ali je on odbio ne želeći se odreći vjere i islamskih ubjeđenja. Teraviih-namaz je obavljao preko dvadeset godina u svojoj kući u Zubetima i u kućama drugih džematlija: Avdije, Rasima i Jusufa Begića te u kući Hasana i Rasima Hrvata, do izgradnje mesdžida 1988. godine. Od 1977. sve do Agresije 1992., Begić Sulejmen je bio dugogodišnji predsjednik OIZ Vareš. U toku svoga života dva puta je bio u muhadžirluku, prvi put tokom Drugog svjetskog rata bio je u Brezi i drugi put u toku Agresije na RBiH živio je u Varešu. Oba puta njegova sela Ravne i Zubeta četnici su spalili do temelja. U muhadžirluku je i preselio u 82. godini života, u Varešu, a ukopan je u svojim Zubetima. Sulejmen Begić je bio dostojanstveni gorštak u običnom odijelu, ali autoritativnog izgleda i uvijek dostojan poštovanja.

Naselja Mijakovići, Dragovići i Juse

Likić Mustafa, sin Hasana i Malke, rođene Ibrišimović. Rođen je 1903. u Mijakovićima. Preselio je na ahiret 1967. Supruga mu se zvala Zahida, rođena Salkić. Njegov otac je iz Stupnog Dola, oženio se iz Mijakovića i tamo se naselio. Živio je od zemljoradnje i stočarstva. U periodu od 1929. do 1946. obavljao je više različitih dužnosti u džematu Mijakovići – Dragovići – Juse. Radio je kao privremeni imam, teraviih-imam, zamjenik imama, sibjan-mualim u Dragovićima, a obavljao je i dženezu u sva tri spomenuta sela.

Naselje Daštansko

Hadži Mujo Operta zvani Mujčin, sin Alije i Hate, rođene Vesić. Rođen je 1904. Preselio je na ahiret 1981. Hadž je obavio 1975. Supruga mu se zvala Šifija, rođena Musa. Živio je od zemljoradnje i stočarstva. Prema Matičnoj knjizi umrlih 1941-1945.,

u odsustvu imama obavio je nekoliko dženezu. Bio je mujezin u džematu Daštansko. Teraviih-namaz klanjao je u selu Nažbilj, Kakanj.

Naselja Ligatići i Mižnovići

Hršumović Abdulah-ef., sin Hasan-ef. i Hate, rođene Hodžić. Rođen je 1910. godine u Ligatićima, a preselio je na ahiret 1980. Supruga mu se zvala Hankija, rođena Gljiva, kćerka Ibrahim-ef. Gljive iz Čevljanovića. Najprije je učio pred svojim ocem Hasan-ef. Hršumovićem (1873-1939), a zatim je završio mektebi-ibtidaiju u Olovu. Pohađao je At-Mejdan medresu u Sarajevu. Živio je od zemljoradnje i stočarstva. Teraviih-namaz obavljao je na više različitih mjesta. Najduže u Ligatićima, u svojoj kući i kući Muftić Suleje. U Mižnovićima, u kući Alihodžić Alije, Alihodžić Mušana i Gondžo Saliha. U Boganovićima, u kući Ibre Salibašića. U Ostrlji, u mesdžidu.

Muftić Himzo, sin Omera i Hume, rođene Kamenjašević. Rođen je 1928. u Ligatićima, a na ahiret je preselio 2000. Imao je suprugu Dudiju, rođenu Hodžić. Njegovog oca Omera ubili su četnici 1942. godine, tako da je s bratom Hrustemom i sestrom Nuroom odrastao kao šehidsko dijete, bez priznatih prava u socijalističkoj državi. Cijeli život se sam brinuo za sebe. Završio je redovno mektebi-ibtidaiju u Glavičnu i Žinovoju, Olovo, pred Ahmed-ef. Muminovićem. Odlično je poznao arapsko pismo i arebicu. Svi koji su ga slušali hvalili su njegov glas i pravilno učenje Kur'ana. Živio je od stočarstva i zemljoradnje. Bavio se i dunderskim poslovima, zidanjem kamenih suhozida, tesanjem i rezanjem japije kao i kopanjem i zidanjem bunara za vodu preko deset metara u dubinu zemlje. Himzo-ef. je bio dugogodišnji mujezin džamije u Solunu, a često je na džumi mijenjao imama Hamid-ef. Hadrovića (1901-1985), sve dok se 1986. godine u mesdžidu u Ligatićima nije počelo s klanjanjem džuma-namaza gdje je jedno vrijeme on obavljao dužnost

imama. Još od ranije, 1982. godine bio je mualim djeci u mektebu u Ligatićima. U tim periodima obavljao je i teraviih-namaz. Teraviih-namaz je klanjao cijeli svoj život, od mladosti do starosti, u Ligatićima i Mižnovićima. Samo u Rečici, Olovo, klanjao je 24 godine teraviih-namaz. Teraviih-namaz je klanjao i u Bukovom Dolu, Martinovićima i Rubinjićima, gdje je sam morao i mujeziniti jer niko drugi nije znao. Od 1972. godine, kada je sagrađen mekteb u Ligatićima, do 1992. redovno je predvodio džemat na jacija-namazu, bez obzira ko je bio aktivni imam, i to sve bez dinara naknade.

Muftić Zehrid, sin Mehmeda, zvanog Meho, i Malke, rođene Ferhatović. Rođen je 1938. u Ligatićima, Umro je 1985. Supruga mu se zvala Duda, rođena Muratović. Pohađao je mektebi-ibtidaiju pred Ahmed-ef. Muminovićem u Glavičnu, Olovo. Bio je samouki dunder i tišler. Bavio se seljačkim poslovima. Nikad nije radio u preduzeću. Hadži Jusuf-ef. Muftić dao mu je izun da može prolaziti pred džemat i klanjati teraviiju u Mižnovićima i Ligatićima.

Muftić Mustafa, sin Ahmeta i Dudije, rođene Alihodžić. Rođen je 1934. godine u Ligatićima, a na ahiret je preselio 1986. Bio je oženjen Hasnijom, rođenom Kišić. Dugo se bavio stočarstvom i zemljoradnjom, pa se onda zaposlio u vareško "Šumarstvo", kao vologonac. Pohađao je mektebi-ibtidaiju pred Ahmed-ef. Muminovićem u Glavičnu, Olovo. Dok se nije zaposlio u državnoj firmi, klanjao je teraviije u Ligatićima i Mižnovićima.

Hadži Mujo Muftić, sin Jusufa i Fate, rođene Alihodžić. Rođen je 1936. u Ligatićima, na bolji svijet preselio je 2011. Supruga mu je bila Dišija, rođena Hodžić. Pohađao je mektebi-ibtidaiju pred Ahmed-ef. Muminovićem u Glavičnu, Olovo. Radni vijek proveo je i penziju zaradio u vareškom "Šumarstvu". Nakon penzionisanja, 1988. od Muhammed-ef. Hadžibašćauševića dobio je saglasnost da klanja teraviih-namaz

u Mižnovićima i to je činio sve dok ga je zdravlje služilo. Hadž je obavio 2006. godine.

Eskić Ćamil, sin Redže i Hanke, rođene Kobašević. Rođen je 1935. u Ligatićima. Umro je 2009. Bio je oženjen Fatimom, rođenom Džakmić. Dugo je radio kiridijski posao sa konjima, a onda se zaposlio u vareškom komunalnom preduzeću, gdje je zaradio penziju. Pohađao je mektebi-ibtidajju pred Ahmed-ef. Muminovićem u Glavičnu, Olovo. Još u mladosti je klanjao teravije u Boganovićima, Olovo. Od 1986. godine sve do smrti stalni je mujezin mesdžida/džamije u Ligatićima. Kur'an, ezan, salavate i mevlud je učio naročito lijepim glasom, bosanskim mekamom kojeg su svi voljeli slušati. Džematske imame mijenjao je na teravij-namaz u drugima vaktovima.

Spomenimo ovdje i dvojicu imama koji nisu rođeni na području Vareša, ali su duži period djelovali kao teravij-imami i džematski imami na području OIZ Vareš.

Hadži Hamza-ef. Trako, sin Avde i Zehre, rođene Džaferović. Rođen je 1936. godine u Ričici, Kakanj. Preselio je na ahiret 2018. Supruga mu se zvala Belkisa, rođena Smolo. Od 1948. do 1955. godine, sedam godina zaredom, klanjao je teravij-namaz u Seocima, i još jednu godinu nakon odsluženja vojnog roka. Po njegovom kazivanju, nakon što je jedne godine bilo zabranjeno klanjanje bajram-namaza u džamiji na Budoželju, u dogovoru s džematlijama Budoželja, Kadarića i Seoca, bajram-namaz klanjali su u staroj džamiji na Karićima. Cijeli radni vijek proveo je radeći kao imam u Islamskoj zajednici na području Visokog. U Visokom i okolnim mjestima, Kaknju, Brezi i Varešu, bio je poznat učaj Kur'ana, mevluda i ilahija zbog lijepog glasa i mekama.

Hadži Hajro-ef. Hodović, sin Avde. Rođen 1921. godine u Kasidolima, Priboj, Srbija. Na ahiret je preselio 2011. godine u Varešu. Bio je oženjen Ismetom, rođenom Ragibović. Pohađao je Isa-begovu medresu. Prvo službovanje bilo mu je u selu Međurječje na

teritoriji Bosne i Hercegovine. Selo su popalili četnici 5. februara 1943. godine i ubili 94 osobe a mnogo više ranili. Narod je izbjegao u Priboj, a njegova porodica u Sjenicu. Tu je dobio drugu službu kao imam, hatib i muallim u selu Žabren, Duga Poljana, srez Sjenica, sve do 1945. godine. Godine 1946. vratio se u svoje selo Kasidoli, gdje je imam bio ubijen, a džamija spaljena. S džematlijama je obnovio džamiju i počeo s mektepskom nastavom zbog čega ga je UDB-a dva puta pritvarala i ispitivala i nakon nekoliko dana puštala. Treći put je uhapšen 5. aprila 1950. kada je osuđen na dvije godine strogog zatvora koji je odležao u Požarevcu, Srbija. U Vareš dolazi 25. septembra 1952. i zapošljava se u Riž Vareš gdje radi sve do penzionisanja 1976. godine. Godine 1977. radio je kao imam na Daštansku, a zatim u džematu Jelaške punih pet godina, nakon toga u džematu Ravne, a potom u džematu Ligatići do 1992. godine. Još dok je bio u radnom odnosu u Riž Vareš klanjao je teravij-namaz u Ostrliji, a zatim 23 godine u Stupnom Dolu, po kućama sve do 1964. godine, kad je sagrađen mesdžid. Kad je imam Tajib-ef. Balta bio u zatvoru, četiri mjeseca je klanjao džumanamaz na Budoželju. Hadž je obavio za sebe 1990. godine, a poslije i za svoju suprugu Ismetu. Cijeli svoj radni i životni vijek mijenjao je imame po vareškim džematima. Hadži Hajro-ef. Hodović bio je omiljeni učaj Kur'ana, mevluda i ilahija koje je učio mekamom ala turka i po tome je bio poznat.

U evidenciji matičnih knjiga za džemat Vareš i Budoželje u periodu 1929-1946, evidentirano je nekoliko polaznika i svršenika medresa koji su sigurno, između ostalog po potrebi, klanjali teravij-namaz, ali za sada nemamo tačne podatke u kojim mjestima. To su:

Semić Hamdo, sin Mehmed-ef. vareškog imama. Rođen 1908. u Varešu.

Rizvanović Mustafa, sin Bećira. Rođen 1904. godine u Ostrliji. Pohađao medresu kod Osman-ef. Ređovića u

Smršnici. Kratko vrijeme bio mujezin vareške džamije. Kasnije otišao u državnu službu i radio kao poreski izvršitelj u Varešu. Umro je 1984. godine u Varešu.

Alešević Šemsudin-ef., sin Abdu-rahman-ef. vareškog imama. Rođen 1920. u Varešu. Završio Gazi Husrev-begovu medresu u Sarajevu. Radio je kao imam na području Visokog.

Jusić Mehmed-ef., sin hadži Hasana. Rođen 1921. godine u Jusama, Mijakovići. Završio okružnu medresu u Travniku. Radio je kao imam u Vlasenici, Ilijašu, Doboju kod Kakanja, Zgošći, u Jusama i na Striježevu. Nakon toga prešao je u državnu službu u Općinu Vareš, a potom je radio kao direktor Privredne banke u Vitezu i Zenici.

Džafro Bećir, sin Ibrišima. Rođen 1923. godine u Seocima. Završio visočku medresu. Nakon 1945. stupio u aktivnu vojnu službu.

Begić Halil, sin Avdije. Rođen 1934. u Zubetima. Završio redovno Gazi Husrev-begovu medresu 1952. godine. Po završetku medrese jedan ramazan klanjao teravij-namaz. Nakon odsluženja vojnog roka stupio u aktivnu vojnu službu.

U dokumentima je ostalo zabilježeno da je Cerić (Mustafe) Ibrahim-ef. iz Velikog Čajna preselio na ahiret 1983. godine u Radonjićima, Striježevu, dok je predvodio teravij-namaz. Cerić Ibrahim-ef. je otac reisul-uleme Mustafa-ef. Cerića.

Islamović (Muharema) Abid-ef. iz Budoželja razbolio se dok je bio teravij-imam u Kadarićima 1967. godine. Preselio je na ahiret 15. dan tog ramazana.

Zaključak

Ovim spiskom zasigurno nije iscrpljen broj svih onih koji su jedan ili više puta klanjali teravij-namaz na području Vareša, pogotovo nakon uvođenja redovne prakse da teravij-namaz obavljaju softe – učenici medresa. Iz tog perioda naročito mladići i djevojke u trajnom sjećanju nose te teravije i ramazanska sijela od teravije do sehura. Među njima, dvojica

softi ostala su u trajnom sjećanju džematlija Stupnog Dola, a oni su sada vrlo prepoznatljivi u životu i radu IZ Bosne i Hercegovine. To su dr. Grabus Nedžad-ef., muftija sarajevski, na ramazanskoj praksi u Stupnom

Dolu bio je 1985. te hafiz Bugari Sulejman-ef., poznati vaiz, koji je u ovom selu kao teravijh-imam bio 1984. Prema podacima iz evidencije OIZ Vareš, MIZ Vareš, može se iščitati da su i neki penzionisani imami nakon

penzionisanja nastavili s klanjanjem teravijh-namaza. Takvi su bili: Muftić hadži Jusuf-ef., Kovačević-Avdagić Mustafa-ef., Hasanspahić Mušan-ef., Islamović Abid-ef., Lepara Salih-ef., Dinarević Salih-ef. i drugi.

أزمير مفتيتش

أئمة صلاة التراويح في منطقة فاريش

الموجز

عرفت القرون الماضية تزايد ملحوظا في الحياة الدينية الإسلامية في شهر رمضان المبارك في المناطق الصغيرة والبعيدة عن مراكز المدن، والتي لم يكن فيها أئمة دائمون، بل كان يأتيها الأئمة لصلاة التراويح في رمضان. وقبل بناء الكتاتيب والمساجد، كانت صلاة التراويح تُقام في البيوت، وأحيانا في بيوت أئمة التراويح أنفسهم إذا كانوا من القرية ذاتها. وفي تلك المناطق الريفية، قبل صلاة التراويح أو بعدها، كان الأئمة يلقون الدروس عن العلوم الأساسية في الإسلام. يقدم كاتب هذا المقال تعريفا بأئمة صلاة التراويح في منطقة فاريش خلال القرن العشرين، مستندا إلى المواد الأرشيفية المتوفرة لدى مجلس المشيخة الإسلامية في فاريش ومستخدمًا أسلوب الحوار. وقبل سرد السير الذاتية المختصرة لأئمة صلاة التراويح، يتناول الكاتب تنظيم صلاة التراويح قبل الحرب العالمية الثانية وبعدها تحت الحكم الشيوعي الذي كان يسيطر بالكامل على كل شرائح الحياة الدينية للشبانقة المسلمين، بما في ذلك صلاة التراويح.

الكلمات الرئيسية: فاريش، صلاة التراويح، أئمة صلاة التراويح، مجلس المشيخة الإسلامية في فاريش، الجلسات الرمضانية.

Summary

TARAWEEH-IMAMS IN VAREŠ

Azmir Muftić

For centuries, Islamic religious life in remote villages and suburbs which did not have permanent imams, was intensified during the month of Ramadan with the arrival of taraweeh-imams. Prior to opening of new maktabas, masajed and mosques, taraweeh salah was offered in private houses, often in the home of the imam. Before or after the prayer, imams would deliver a lecture, teaching the locals in rural areas about the basic teachings of Islam. The author here presents taraweeh-imams from Vareš of the 20th century, using the available materials from the Archives of the Majlis of the Islamic Community in Vareš and interviews. Along with brief biographies of the imams, the author also elaborates on the circumstances and organisation of taraweeh salah before and after the Second World War, when the communist government held absolute control over the religious affairs of Bosniaks.

Keywords: Vareš, taraweeh salah, taraweeh-imams, Majlis of the Islamic Community of Bosnia and Herzegovina, Ramadan